

גמ' ב"ק (כב:) - מעשה אחת בקלב"מ ודין רודף

רב דניאל שטיין

א. חי' הרשב"א (שם) - עבד כפות לו וגדי סמוך לו פטור כלומר משום דקים ליה בדרכה מיניה, קשיא לי אמאי פטור הוא מתחייב בגדיש קודם שיתחייב בנפשו על העבד וכדאמרין בגונב כיס של חברו בשבת שכבר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור שבת וכו', ואכתי לא ניהא לי דאפ"ל הצית בגופו של עבד אמאי פטור על הגדיש אטו מי שנתחייב בנפשו ואחר כך קרע שיראין של חברו מי לא מיחייב וכו'. ואפשר דלר' יוחנן הו"ל משעת הצתת האש בגדיש רודף ונעשה על הגדיש כרודף ששבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם שהוא פטור משום דמשעת רדיפתו נתחייב בנפשו ואף זה כן. אלא דאכתי קשיא לי לר"ל דהו"ל בשעת הצתת האש על גופו של עבד מתחייב בנפשו ואחר שמת העבד נשרף הגדיש ואמאי פטור על הגדיש, וי"ל דנשרף הגדיש קודם שמת העבד דכל שעתא ושעתא חשבינן ליה רודף עד שמת העבד.

ב. חי' תלמיד הרשב"א והרשב"א (שם) - בשלמא למ"ד משום חציו משו"ה פטור ואפילו נשרף הגדיש קודם שגיע לגופו של עבד פטור דהוה ליה כזורק חץ וקרע שיראין בהליכתו קודם שהמית.

ג. גמ' כתובות (לא.) - דאמר רבי אבין הזורק חץ מתחילת ארבע לסוף ארבע וקרע שיראין בהליכתו פטור, שעקירה צורך הנחה היא וכו', הכי השתא, התם אי אפשר להנחה בלא עקירה וכו' אי נמי התם אי בעי לאהדורה לא מצי מהדר לה וכו', מתיב רב ביבי בר אבבי הגונב כיס בשבת חייב, שכבר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור סקילה, היה מגרר ויוצא מגרר ויוצא פטור, שהרי איסור שבת וגניבה באין כאחד, ואמאי, הכא נמי לימא הגבהה צורך הוצאה היא, הכא במאי עסקינן כגון שהגביהו על מנת להצניעו, ונמלך עליו והוציאו. [קובץ שעורים (אות ק"א) - וקרע שיראין בהליכתו. היינו שהחץ קרע, ואם הזורק קרע בידים בעת הליכת החץ, הנה ללישנא דמצי לאהדורי ודאי לא מיפטר, אבל לאידך לישנא דגם מעביר פטור לכאורה גם בכה"ג פטור דחויב מיתה התחיל משעת עקירה].

ד. שיטה מקובצת כתובות (שם) - ק"ל להני תרי טעמי הא דגרסי' בפ' מרובה זרוק גנבותיך לחצרי כו' כמאן כר"ע דאמר קלוטה כמי שהונחה דאי כרבנן כיון דמטיא לאויר כו' והא עקירה צורך הנחה היא ולא מצי נמי לאהדורה הילכך איסור שבת וגנבה באין כאחד אפילו לרבנן. ויש לומר הכא שדעתו לזרוק החץ עד סוף ארבע דכי הותחל איסור שבת בעקירה דצורך הנחה היא אבל התם אין דעתו על זריקת הגנבה לקרקע החצר אלא להקנות גנבתו הילכך לא חשבינן שהותחל עדיין איסור שבת עד דמטיא לארעא. עוד יש לומר התם דקניה תליא בדעת אחר שהוא הלוקח ממי מטיא לאויר חצרו קנאה לוקח ונסתלק הלה מן הגנבה קודם שיבא על ידה לידי איסור שבת ועוד שאין קניית הלוקח מתערבת עם חיובו של מוכר בגנבה זו וחיוב תשלומין הזורק על ידי קניית זה הוא.

ה. חי' הגרש"ק (סי' מ"ט אות א') - אם לא קרע ע"י זריקת החץ אלא קרע שיראין בידיו ע"י מעשה בפ"ע, דלכאורה בכה"ג ליכא טעם ליפטר משום קלב"מ, דהרי בקלב"מ איכא שני אופנים שמיפטר, א' היכא שצריך לחול על אדם שני חיובים כאחד מיתה וממון, ב' היכא שאנו באים לחייבו ממון על איזה מעשה שמחויב על ידה מיתה כגון בזורק חץ וקרע שיראין ע"י החץ דזריקת החץ מחייבו ממון וגם מיתה דנעשה הכל ע"י מעשה אחד, אבל בכה"ג שקרע בידיו שלא ע"י החץ דליכא בזה שום טעם מהשני אופנים שכתבנו דהטעם הא' ליכא שעדיין לא חל עליו חיוב מיתה עד אחר גמר ההנחה, והטעם הב' ודאי ליכא דהרי מעשה אחריתא היא שבשבילה לא נתחייב חיוב מיתה וכו'. ולפ"ד הנה ענין הקנאה לא הוה ע"י הזריקה והוה מעשה בפ"ע, ומשו"ה כל זמן שלא חלו שני החיובים כאחד ליכא בזה משום קלב"מ.

ו. תשו' אחיעזר (ח"א סי' י"ט אות ג') - וידידי עמיתי הרב הגאון מו"ה בניצון שאטער ר"מ בישיבת ראמיילעס העירני מקושית הש"ס בב"ק כ"ב לר"ל דס"ל אשו משום ממון אילו קטיל תורי' עבדא מי קא מיחייב ומאי מקשה נהי דאי"ח מיתת ב"ד לר"ל דלא ס"ל אשו משום חציו מ"מ שם רודף עליו מצד גרמא וע"כ דאין על גרמא דין רודף ואם כי מדהג"מ י"ל דאע"פ דמוכח דיש דין רודף גם בגרמא מ"מ מקלבד"מ לא נפטר רק היכא שיש בו חומר עבירה של חיוב מיתה אבל בגרמא אף על פי דהוי רודף וניתן להצילו בנפשו כדי להציל את הנרדף אבל ממון לא מיפטר ולהכי מקשה בגמ' דאמאי מיפטר משום ממון.

ז. ס' נחלת יצחק (ח"ב סי' מ"ח) - והנה דברי הרשב"א תמוהים מאד דמה ענין רודף לכאן הרי דין מיתה דרודף אינו אלא הצלת הנרדף ואם יכולים להצילו באחד מאבריו הרי אסור להרגו, והכא הרי אין בהריגתו של המדליק משום הצלת הנרדף, וממנ"פ אם יכולים להתיר את העבד הכפות הא לא הוי רודף כלל דהוי כיכולים להצילו באחד מאבריו ואם אין יכולים להתירו הרי ימות העבד אם אך נהרוג את המדליק ובכה"ג ודאי דלא הותר דמו של המדליק ואין כאן מיתה דרודף כלל וכו'. ובאור שמח (פ"א רוצה ה"ח) תמה עוד וכו' מאי מקדשים אדריש לקיש וכו' נהי דלא מחייב ע"ז מיתה כמו שאינו חייב על מעשה שורו אבל מדין רודף חייב מיתה לכו"ע שיצילוהו בנפשו וכו'. והנראה מבואר מזה דדין רודף תרתי אית ביה היינו, שמלבד ענין הצלת הנרדף בנפשו של רודף שיש בדין זה וכו', יש באמת דין חיוב מיתה שחל על הרודף שבשעה זו שהוא רודף מתחייב מיתה לכל אדם וכל אדם מצווין להרגו וכו'. והשתא מבוארים שפיר דברי הרשב"א דמדליק את הגדיש הוי רודף ויש עליו דין מיתה, שאע"פ שאין במיתתו משום הצלת הנרדף וכו' אפ"ה יש עליו חיוב מיתה כשאר רודף שחייב עונש מיתה ושפיר קרינן ביה קלב"מ

וכו', דרי הכא במדליק את הגדיש אין דין הריגתו משום הצלת נפש הנרדף שרי העבד בין כך ימות ואין כאן אלא דין החיוב שנתחייב הרודף מיתה וכו', ובזה ודאי רודף ע"י גרמא אין עליו חיוב מיתה דלא עדיף מרוצח שהמית בגרמא וכו'. איברא יותר נראה דאפילו אי הוה הכא הצלה לעבד במיתתו של המדליק נמי פרכינן שפיר לריש לקיש אמאי פטור מתשלומין, והוא דנראה שכל עיקר דין קלב"מ ברודף אינו שייך אלא דוקא בדין חיוב מיתה שיש בתורת רודף דאילו דין הצלת הנרדף בנפשו של רודף הרי אינו אלא היתר בעלמא שהותר דמו לצורך הצלת הנרדף ואין זה ענין כלל לדין קלב"מ.

ח. רמב"ם (פ"א רוצח הי"ג) - כל היכול להציל באבר מאיבריו ולא טרח בכך אלא הציל בנפשו של רודף והרגו הרי זה שופך דמים וחייב מיתה אבל אין בית דין ממיתין אותו.

ט. טור (חו"מ סי' תכ"ה) - ואיני יודע כיון שחייב מיתה למה אין ב"ד ממיתין אותו.

י. רמב"ם (פ"ט גניבה הי"ז) - הבא במחותרת בין ביום בין בלילה אין לו דמים אלא אם הרגו בעל הבית או שאר האדם פטורין, ורשות יש לכל להרגו בין בחול בין בשבת בכל מיתה שיכולין להמיתו, שנאמר אין לו דמים.

יא. חי' מרן רי"ז הלוי (פ"א רוצח הי"ג) - ושני דינים נאמרו ברודף, חדא עיקר דין ההצלה של נרדף שניתן להצילו בנפשו של רודף, ושנית דהרודף עצמו תורת אין לו דמים עליו לגבי כל הדינים וכו', ועכ"פ נמצינו למדים דהא דרודף פטורים כל הריגתו אינו תלוי בזה שהרשות להורדו משום הצלת הנרדף כי אם הוא דין בפנ"ע משום דחלה ביה תורת אין לו דמים וגברא קטילא, והוא חלות דין בגופו של הרודף המועיל לפטור על הריגתו כדין גברא קטילא גם בלא טעמא דהצלת הנרדף, ולפי"ז נראה דזהו יסוד דינו של הרמב"ם דברודף שיכול להצילו באחד מאבריו אף דאסור להרגו מכ"מ פטורים על הריגתו משום דס"ל דההא דביכול להצילו באחד מאבריו אסור להצילו בנפשו היינו רק דאז ליכא המצוה והרשות של הריגת הרודף שהיא משום הצלת הנרדף, אבל זה הדין השני שיש ברודף דאין לו דמים ונחשב כגברא קטילא זה לעולם איתיה אף ביכול להציל באחד מאיבריו, דכל שעצם מעשה הרדיפה יש בה דינא דניתן להצילו בנפשו חלה על הרודף דינא דאין לו דמים ואין חייבין עליו.

אמנם הקשה השער המלך עליו מהא דאיתא בגמ' ב"ק (ע:), אלא אמר רב פפא באומר לו זרוק גניבותיך לחצרי ותיקני לי גניבותיך, כמאן כר"ע דאמר קלוטה כמי שהונחה דמיא, דאי כרבנן כיון דמטיא לחצר ביתו קנה, לענין שבת לא מחייב עד דמטיא לארעא, באומר לא תיקני לי גניבותיך עד שתנוח ע"כ. וקשה דאפילו לדעת הרבנן נימא קלב"מ כיון דהכל באה ע"י מעשה אחת וע"ש. ונראה לתרץ דהנה כבר הקשו בתוס' ב"ק (שם) אמאי לא אמרינן קלב"מ אפילו לדעת החכמים משום דעקירה צורך הנחה וכדאיתא בגמ' כתובות לגבי הזורק חץ וקרע שיראין, ותירצו שיש כאן מח' הסוגיות. אבל בשטמ"ק לכתובות (שם) כתב בשם השיטה ישנה וז"ל, שאין קניית הלוקח מתערבת עם חיובו של מוכר בגניבה זו וחיוב תשלומין הזורק ע"י קניית זה הוא עכ"ל. וביארו בס' קהלות יעקב לכתובות (סי' כ"ט) ובחי' הגרשש"ק (שם) בדעתו דבהיא דב"ק אין החיובי גניבה מחמת המעשה זריקה של הגנב אלא ע"י מציאות של הגניבה ברשות המוכר וא"צ כלל שהגנב יסייע במעשה הקנין של הלוקח, ואילו נפל מאליו לחצר הלוקח ג"כ קנה. נמצא דחיוב שבת וחיוב דו"ה באים על ידי שני מעשים נפרדים ולכן לא אמרינן קלב"מ, אבל בעלמא היכא ששני החיובים באים ע"י מעשה אחת שפיר אמרינן קלב"מ אף שהחיובים אינם חלים בבת אחת. ולפי"ד נמצא דיש בב' כללים בקלב"מ, א' היכא שעשה ב' מעשים שחיובם חל באותו רגע וכהא דאיתא בגמ' כתובות (ל:): זר שאכל תרומה וקרע שיראין של חבירו, וב' היכא שעשה מעשה אחת שמחייב על ידו מיתה וממון אע"פ שאין החיובים באים בבת אחת וע"ש. [ואף משמע מהחי' הר"ן לשבת (צג:): דאין דין קלב"מ נוהג אלא במעשה אחת ולא בשני חיובים שחלים בבת אחת ע"י ב' מעשים, ועי' בס' חמדת ישראל (קונטרס דרך חיים סי' י"ג) מה שהקשה עליו מהגמ' כתובות הנ"ל].

ב. חיוב ממון בשעת חיוב מיתה

אבל הרשב"א תירץ וז"ל, ואפשר דלר' יוחנן הו"ל משעת הצתת האש בגדיש רודף ונעשה על הגדיש כרודף ששבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם שהוא פטור משום דמשעת רדיפתו נתחייב בנפשו ואף זה כן. אלא דאכתי קשיא לי לר"ל דהו"ל בשעת הצתת האש על גופו של עבד מתחייב בנפשו ואחר שמת העבד נשרף הגדיש ואמאי פטור על הגדיש, וי"ל דנשרף הגדיש קודם שמת העבד דכל שעתא ושעתא חשבינן לי' רודף עד שמת העבד וכו' עכ"ל. וממה דלא תירץ הרשב"א כדברי התלמידי הרשב"א משמע דס"ל דלא אמרינן קלב"מ אלא היכא שבאו שני החיובים בבת אחת ממש, ולא היכא שרק באו ע"י מעשה אחת. [וכן משמע נמי מהחי' הרשב"א לכתובות (שם) שפירש הכלל דעקירה צורך הנחה, דר"ל שהחיוב מתחיל משעת העקירה וממשיך עד שעת הנחה, ועי' בחי' ר' ראובן (לב"ק סי' י"ב)]. אמנם דבריו תמוהים, דאפילו לפי פירושו דהמדליק דינו כרודף, עדיין הקושיא במקומו עומדת, שהרי כל דין רודף שיש עליו חיוב מיתה היינו בשעת נתינת האש אבל לאחר שכבר הצית אין עליו דין רודף, שהרי אם יהרגוהו עתה אין בזה משום הצלת הנרדף. וא"כ היאך אמרינן קלב"מ והא בשעה שהולך ומדליק הגדיש כבר אינו רודף ואינו מחויב מיתה.

ובחי' הגרשש"ק (שם) ובאמרי משה (סי' ל' אות ה') ובתשו' אחיעזר (ח"א סי' י"ט) כתבו דס"ל להרשב"א דעל מעשה שנעשית בעידנא עם המעשה שמחייבת מיתה א"א לחייבו ממון, אף היכא שהחיוב ממון מחמת אותו המעשה לא יחול אלא לאחר זמן, מכ"מ כיון שנעשה מעשה זה בשעת החלות חיוב מיתה אין מעשה זה יכול לחייבו אה"כ. [ועפ"ז כתב האמרי משה (שם אות ח') להבין נמי בכונת הרא"ש הו"ד בהשטמ"ק לב"ק (ע:): בתירוץ קושיית התוס' (שם)]. וכל זה אתי רק אליבא דר' יוחנן לפי מה דס"ד דלית ליה אשו משום ממון, אבל לריש לקיש דאית ליה אשו משום ממון, אע"ג דא"א להתחייב ממון בשעת ההדלקה דבאותה שעה דינו כרודף וחיוב מיתה, אבל עדיין יש להתחייב אח"כ על אשו מדין ממון, כלומר שיכול להתחייב על המעשה הזיק של ממון, ומעשה אשו מדין ממון שפיר מועיל לחייבו אח"כ שאותו המעשה אינו בא בעידנא עם המעשה שמחייבתו מיתה. ואף הציעו האחרונים דכן הוא כונת התלמידי הרשב"א, ורק הוסיף התלמידי הרשב"א דאפילו לר"ל פטור על הדלקת הגדיש דאין כאן חיוב ממון שהזיק כיון שנעשית המעשה הדלקה בזמן החיוב מיתה, דס"ל דמעשה שנעשית בעידנא עם מעשה המחייבתו מיתה חשיב כאילו נעשית מאליה, ולכן הכא חשיב כאילו ההדלקה נעשית מאליה ואין האש מצורף אליו להתחייב עליה משום ממון, [ובחי' הגרע"א לכתובות (לא:): חידוש כנ"ל דמעשה שפטור עליה משום קלב"מ חשיב כאילו נעשית מאליה וע"ש]. והרשב"א רק חולק דאע"ג דהמעשה הדלקה היתה בעידנא עם מעשה המחייבתו מיתה אבל לא חשיב כאילו נעשית מאליה, ויכול להתחייב עליה אח"כ משום ממון המזק וע"ש.

ג. עונש מיתה ברודף

עוד כתב בס' נחלת יצחק (להג"ר זיידל טיקטינר, ח"ב סי' מ"ח) [וכע"ז בס' אמרי משה (סי' ל' בהג"ה)] לבאר בדעת הרשב"א, עפ"י מה שהקשה עוד האו"ש (פ"א רוצה ה"ח) דלפי הרשב"א אמאי מקשינן בגמ' לריש לקיש דס"ל אשו משום ממון, דנהי דלא מחייב על זה מיתה כמו דלא מחייב מיתה על מעשה שורו, אבל מדין רודף יתחייב מיתה וככל הרודף אחר חבירו להרגו, דמסתמא גם אם רוצה לאבדו

באופן שיהיה פטור ממיתה ב"ד יש עליו דין רודף, ויש מצוה להצילו בנפשו. וכתב בתשו' אחיעזר (שם אות ג') לתרץ דאף הרודף ע"י גרמא יש לו דין רודף דניתן להצילו בנפשו אבל מכ"מ אין בו דין קלב"מ, אבל תמוה קצת דאם יש עליו דין רודף דמותר להרגו אמאי לא אמרינן קלב"מ. וביארו האחרונים עפ"י מש"כ בתשו' נודבי"ת (חו"מ סי' ס') ובתשו' אחיעזר (ח"א סי' י"ח) להוכיח מהגמ' סנהדרין (עד.), דמלבד החיוב להרוג את הרודף להציל את הנרדף יש על הרודף ג"כ עונש מיתה. כלומר דיש דין דמותר להרוג את הרודף להציל את הנרדף והוא אינו משום עונש מיתה אלא חיוב הצלה, ואפילו קטן שאינו בר עונשין, הרודף אחר חבירו מותר להרגו בכדי להציל את הנרדף. ויש דין עונש מיתה שחל על הרודף אחר חבירו אף היכא ששוב ליכא הצלת הנרדף. ועי' במנ"ח (מ' רצ"ו) שמסיק מותר להרוג את הרודף אחר העכו"ם, שמסתמא הוא רק משום שחל עליו עונש מיתה ולא משום חיוב הצלת הנרדף.

וא"כ י"ל נמי ברודף ע"י גרמא אף דמותר להורגו כדי להציל הנרדף מכ"מ לא חל עליו עונש מיתה. ונראה דדין קלב"מ לא אתי מכח החיוב להציל את הנרדף אלא מכח העונש מיתה שחל על הרודף, ולכן נתקשה הגמ' אליבא דר"ל אמאי פטור משום קלב"מ כיון שאינו רודף אחריו אלא ע"י גרמא. [ואע"ג דכתבו בתוס' ב"ק (שם) ד"ה גדי דחד בשם הריב"ם וז"ל, דכל רודף אחר חבירו חשיב מיתה ותשלומין לאחד משום דמחייב מיתה לכל אדם דהכל חייבין להורגו להציל הנרדף עכ"ל. ומשמע מדבריו דאף דין קלב"מ תלוי בהחיוב הצלת הנרדף ולא רק משום העונש מיתה שחל על הרודף. אמנם י"ל דכונת הריב"ם הוא דהעונש מיתה שחל על הרודף הוא עונש ב"ד וכל עונשי ב"ד חשיב כמיתה ותשלומין לאחד דכל אחד מחייב בהריגתו וכמש"כ בתשו' פרי יצחק (ח"ב סוסי' ס"ו) בשם הגר"י סלנטר ז"ל, דאדם שמחוייב מיתה ב"ד המצוה מוטלת על כל ישראל בשוה להרגו והב"ד אינם רק פוסקים את החיוב, ועי' בחי' הרשב"א לקמן (לד:)]. וכן נראה בדעת הרשב"א דאף לאחר שהצית בגופו של עבד ששוב א"א להציל את הנרדף, עדיין אמרינן קלב"מ דכל שהוא מתעסק ברדיפת חבירו חל עליו עונש מיתה ודין קלב"מ.

וביסוד הדברים שיש ב' דינים בהריגת הרודף, עי' במש"כ הרמב"ם (פ"א רוצח הי"ג) דכל היכול להציל באבר מאיבריו ולא טרח בכך אלא הציל בנפשו של הרודף והרגו הרי זה שופך דמים וחייב מיתה אבל אין ב"ד ממיתין אותו עכ"ל. ובטור (סי' תכ"ה) הקשה עליו, דכיון שחייב מיתה למה אין ב"ד ממיתין אותו וע"ש. ובחי' מרן רי"ז הלוי (שם) כתב לבאר בדעת הרמב"ם, דברודף שיכול להצילו באחד מאבריו אף דאסור להורגו מכ"מ פטורים על הריגתו משום דס"ל הא דביכול להציל באחד מאיבריו אסור להציל בנפשו, היינו רק דאז ליכא המצוה והרשות של הריגת הרודף משום הצלת הנרדף, אבל יש עוד דין שני ברודף שהוא עונש מיתה, וזה ישנו בהרודף אף היכא דיכול להצילו באחד מאיבריו, ועפ"י דין זה חשיב הרודף כאין לו דמים וכגברא קטילא, ולכן ההורגו אינו נהרג עליו וככל ההורג גברא קטילא וע"ש. [ועי' נמי בס' אפיקי ים (ח"ב סי' מ').]